

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

TERMIZ IQTISODIYOT VA SERVIS UNIVERSITETI

"TASDIQLAYMAN"
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
rektori **A. Sattarov**
2024 yil "30" avgust

Ro'yxatga olingan № O'R-60110400-1.05
2024 yil "30" avgust

ONA TILI

O'QUV DASTURI

Bilim sohasi: 100000 – Ta'lim
Ta'lim sohasi: 110000 – Ta'lim
Ta'lim yo'nalishi: 60110400 – Boshlang'ich ta'lim

Termiz -2024

Fan/modul kodi OTi112345625	O'quv yili 2024-2025	Semestr 1-6	ECTS-Kreditlar 25	
Fan/modul turi Majburiy	Ta'lim tili O'zbek		Haftadagi dars soatlari 4	
1.	Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
	Ona tili fani	300	450	750
2.	<p>I. Fanning mazmuni.</p> <p>Fanning asosiy maqsadi - bo'lajak boshlang'ich maktab o'qituvchilariga ona tilining fonetik xususiyatlari, talaffuz me'yorlari, lug'at (leksik) boyligi, imlo qoidalari va grammatik qurilishi yuzasidan nazariy bilim berish, bolalar adabiyoti va bolalar folklori, o'zbek va jahon bolalar adabiyoti haqida ma'lumot berish, talabalarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish va savodxonligini oshirish, takomillashtirish yuzasidan amaliy malaka hosil qilishdir.</p> <p>Fanning vazifasi – ona tilining barcha bo'limlari yuzasidan talabalarga nazariy bilimlar berish va amaliyotda qo'llashga o'rgatish, ona tilining davlat tili maqomini olishi hamda "Ta'lim to'g'risida"gi qonun materiallariga tayanish bilan bog'liq bo'lgan o'zgartishlarni yetkazish, o'zbek va jahon bolalar adabiyotining rivojlanish davrlarini tahlil qilish, jahon va o'zbek bolalar adabiyoti namoyandalarining ijodini o'rganish, o'zbek va jahon bolalar folklori namunalarini o'rganish, maktabgacha, maktab va kata maktab yoshidagi bolalar kitobxonligining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish.</p> <p style="text-align: center;">Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)</p> <p>II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:</p> <p style="text-align: center;">1-Modul. Umumiy tilshunoslikdan ma'lumot</p> <p>1-mavzu. Til ijtimoiy, doim o'zgarib, rivojlanib turuvchi hodisadir. O'zbek tili - O'zbekiston Respublikasining Davlat tili ekanligi. Hozirgi o'zbek adabiy tilining tuzilish uzvlari (elementlari): tovushlar tizimi, leksikasi (yoki lug'at tarkibi), grammatik qurilishi. Milliy va adabiy til. O'zbek adabiy tili va uning tayanch dialekti (lahjasi). Adabiy tilning og'zaki va yozma shakllari. Tilning paydo bo'lishi, tillarning taraqqiyoti, tillarning tasnifi.</p> <p style="text-align: center;">2-Modul. Fonetika</p> <p>2-mavzu. Fonetika haqida umumiy ma'lumot, uning nutq tovushlarini o'rganadigan soha ekanligi. Hozirgi zamon ona tilining fonetik va fonologik tizimi (sistemi) haqida ma'lumot. Ona tilining fonetik vositalari: nutq</p>			

tovushlari, urg'u, ohang (intonatsiya). Fonema, uning so'z ma'nosini farqlashdagi roli. Hozirgi ona tilining fonemalari. Nutq a'zolari va ularning vazifasi. Nutq apparati. Artikulyatsiya. Artikulyatsiya o'rni va artikulyatsiya usuli. Fonetik akustika, tovush balandligi, kuchi, tembri, tempi va cho'ziqligi.

Ona tilining vokalizmi va konsonantizmi. Unli tovushlar, tilning gorizonta, vertikal harakatiga ko'ra hamda lablarning ishtirokiga ko'ra unli tovushlar tasnifi. Undosh tovushlar, ularning artikulyatsiya (hosil bo'lish) o'rniga, usuliga hamda ovoz va shovqinning ishtirokiga ko'ra tasnifi.

Nutqning asosiy fonetik birliklari: fraza (jumla), takt (sintagma), fonetik so'z, bo'g'in, tovush. Urg'u va uning turlari: so'z urg'usi (leksik urg'u), gap urg'usi (mantiqiy urg'u); bog'liq va erkin urg'u. Urg'u olmaydigan birliklar. Urg'uning so'z ma'nosini farqlashdagi roli.

Nutq jarayonida tovushlarning o'zgarish xususiyatlari: kombinator o'zgarishlar (assimilyatsiya, dissimilyatsiya, metateza), pozitsion o'zgarishlar.

3-Modul. Orfoepiya

3-mavzu. Orfoepiya haqida umumiy ma'lumot. Hozirgi ona adabiy tilining orfoepik me'yorlari, unli orfoepiyasi, ayrim undoshlar orfoepiyasi, ayrim grammatik shakllar orfoepiyasi. Ayrim orfoepik me'yorlarning imlo qoidalariga (orfografik me'yorlarga) mos kelmaslik hollari.

4-Modul. Grafika va orfografiya

4-mavzu. Ona tili grafikasi (yozuv tizimi) haqida ma'lumot. Harf tilning asosiy grafik vositasi ekanligi. Tovush va harf. Alifbo (alfavit).

Ona tili imlosi va uning asosiy tamoyil(prinsip)lari; morfologik, fonetik, an'anaviy-etimologik, differensiyalash, grafik tamoyillar. Morfologik tamoyilning asosiy va yetakchi tamoyil ekanligi.

Ona tili imlosining asosiy qoidalari: ayrim harflar, o'zak-negiz va qo'shimchalar, qo'shma so'zlar imlosi; bo'g'in ko'chirish, bosh harflarning yozilish qoidalari.

5-Modul. Leksikologiya

5-mavzu. Leksika (lug'at tarkibi) va leksikologiya haqida umumii ma'lumot.

Leksema va so'z, ularning o'zaro farqlari. So'zning leksik va grammatik

ma'nosi. Semema, sema. Bir ma'noli va ko'p ma'noli so'zlar. So'zning o'z va ko'chma ma'nosi. Ma'no ko'chirishning asosiy turlari; metafora, metonimiya, sinekdoxa, funksiyadoshlik (ma'noning vazifaga ko'ra ko'chishi; ma'noning torayishi va kengayishi).

Ona tilida so'zlarning shakl va ma'no munosabatlariga ko'ra turlari haqida ma'lumot. Omonimlar, ularning ko'p ma'noli so'zlardan (polisemantizmlardan) farqi. Sinonimlar (ma'nodosh so'zlar) va sinonimiya qatori. Antonimlar. Paronimlar. Omonim, sinonim, antonim va paronimlarning asosiy turlari va nutqda qo'llanish xususiyatlari.

Tarixiy shakllanish jihatdan hozirgi ona tili leksikasi: Hozirgi ona tili leksikasining ijtimoiy-dialektal tarkibi: umumxalq leksikasi; dialektal leksika-dialektizmlar; kasb-hunar leksikasi; termin va terminologik leksikasi (atamalar leksikasi); jargon va argolar.

Ona tilining nofaol leksikasi, neologizmlar (yangi paydo bo'lgan so'zlar). Hissiy-ta'siriy jihatdan ona tili leksikasi; umumiste'moldagi hissiy-ta'siriy bo'yoqsiz va bo'yoqdor so'zlar.

6-Modul. Frazzeologiya

6-mavzu. Frazzeologiya haqida ma'lumot. Frazema til va nutq birligi sifatida. Frazemalarning ma'no xususiyatlariga ko'ra asosiy belgilari va turlari.

7-Modul. Leksikografiya

7-mavzu. Leksikografiya haqida umumiy ma'lumot. Lug'atlar va ularning tiplari: ensiklopedik (qomusiy) va lingvistik (yoki filologik) lug'atlar. Bir tilli va ko'p tilli lingvistik lug'atlar. Bir tilli lingvistik lug'atlarning tiplari.

8-Modul. Morfemika

8-mavzu. Morfemika va morfema haqida umumiy ma'lumot. Morfema va uning turlari: o'zak morfema va affiksial (qo'shimcha) morfema. Affiksial morfemalarning turlari: so'z yasovchi, lug'aviy shakl yasovchi, sintaktik shakl yasovchi affikslar. Affiksial morfemalarning tuzilishiga ko'ra turlari: sodda affikslar va murakkab affikslar.

9-Modul. So'z yasalishi (derivatsiya)

9-mavzu. Tub va yasama so'zlar. So'z yasalishi (derivatsiya) haqida ma'lumot. Ona tilida so'z yasash usullari: affiksatsiya, kompozitsiya, semantik, fonetik, abbreviatsiya. Affiksatsiya va kompozitsiya usullari -

o'zbek tilida so'z yasashning eng asosiy usullari ekanligi.

10-Modul. Grammatika

10-mavzu. Grammatika haqida umumiy ma'lumot. So'zning grammatik ma'nosi va grammatik shakli. So'zlarning sintetik, analitik, juft va takroriy, aralash hamda nol ko'rsatkichli shakllari. Grammatik kategoriya haqida umumiy ma'lumot. Grammatik kategoriya, grammatik ma'no va ularni ifoda qiluvchi vositalar tizimi ekanligi. Morfologiya va sintaksis grammatikaning qismlari ekanligi.

11-Modul. Morfologiya

11-mavzu. Morfologiya haqida umumiy ma'lumot. Morfologiya grammatikaning so'z turkumlari va shu turkumlarga xos kategorial, nokategorial shakllar tizimini, so'zning birikish vaqtidagi o'zgarishini tekshiradigan bo'limi ekanligi. So'zning morfologik tuzilishi so'z shaklining qismlaridan (shakl yasash uchun asos bo'luvchi hamda shakl hosil qiluvchi va so'z o'zgartuvchi affikslardan) iborat ekanligi.

Ona tilida so'z turkumlari va ularni ajratish tamoyillari haqida umumiy ma'lumot. Hozirgi ona tilida so'zlarning ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ravish, ko'makchi, bo'g'lovchi, yuklama, modal so'z, undov so'z, taqlid so'z turkumlariga ajratilishi.

Ot. Otning leksik-grammatik xususiyatlari. Otning ma'no turlari: atoqli va turdosh ot, aniq va mavhum, yakka va jamlovchi otlar.

Otlarda kelishik kategoriyasi. Otlarning yasalishi: affiksatsiya, kompozitsiya, abbreviatsiya usullari bilan ot yasash. Otlarda modal forma yasalishi. Otlarning tuzilish jihatdan turlari: sodda, qo'shma, qisqartma, juft otlar.

Sifat. Sifatning leksik-grammatik xususiyatlari. Belgini darajalab ko'rsata olishi - sifat darajalari: oddiy, qiyosiy va ortirma daraja. Sifatlarning otlashishi.

Sifatlarning yasalishi: affiksatsiya va kompozitsiya usullari bilan sifat yasash. Sifatlarda modal forma yasalishi. Sifatlarning tuzilish jihatdan turlari: sodda, qo'shma, birikmali va juft sifatlar.

Son. Sonning leksik-grammatik xususiyatlari, morfologik belgilari, sintaktik vazifasi. Sonlarning numerativ (sanoq) so'zlar bilan qo'llanishi. Sonlarning otlashish xususiyatlari.

Sonning ma'no turlari: miqdor son va tartib son. Miqdor son turlari: sanoq,

dona, chama, jamlovchi va taqsim sonlar. Butun son va kasr son, kasrli son. Sonning tuzilish jihatdan turlari: sodda, qo'shma, juft, takroriy sonlar.

Olmosh. Olmoshning grammatik ma'nosi, boshqa so'z turkumlariga morfologik ekvivalentligi (mosligi); otlashish xususiyatlari, gapdagi vazifasi.

Olmoshlarning ma'no turlari: kishilik, o'zlik, ko'rsatish olmoshlari.

So'roq, belgilash, gumon, bo'lishsizlik olmoshlari. Olmoshning tuzilish jihatdan turlari: sodda, qo'shma, juft, takroriy olmoshlar.

Fe'l. Fe'lning leksik-grammatik xususiyatlari (leksik, morfologik belgilari, sintaktik vazifalari). Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar, bo'lishsizlik ma'nosining ifodalanishi. Fe'l nisbat (daraja)lari: aniq, o'zlik, majhullik, birgalik, orttirma nisbatlarining grammatik ma'nosi va shakllari.

Fe'l mayllari (xabar mayli, shart va buyruq-istak mayli), ularning o'ziga xos xususiyatlari.

Fe'l zamonlari, ularning turlari (o'tgan, hozirgi va kelasi zamon fe'llari), o'tgan zamon fe'lining turlari: yaqin o'tgan zamon fe'li, uzoq o'tgan zamon fe'li, o'tgan zamon hikoya fe'li, o'tgan zamon davom fe'li, o'tgan zamon maqsad fe'li. Hozirgi zamon fe'lining turlari: Hozirgi-kelasi zamon fe'li, hozirgi zamon davom fe'li, Kelasi zamon fe'lining turlari: kelasi zamon gumon fe'li, kelasi zamon maqsad fe'li.

Fe'llarning tuslanishi. Shaxs-son (yoki tuslovchi) affikslar. Ularning turlari: 1-guruh, 2-guruh, 3-guruh tuslovchilari; ularning qo'llanish xususiyatlari.

Fe'lning vazifadosh shakllari - ma'lum bir sintaktik vazifa bajarishga mos shakllari: sof fe'l, ravishdosh, sifatdosh, harakat nomi. Sof fe'l, uning kesim vazifasini bajarishga moslashganligi. Ravishdosh, uning grammatik ma'nosi, yasalishi; fe'l va ravishga xos xususiyatlari; Tuslanadigan va tuslanmaydigan ravishdoshlar. Sifatdosh uning grammatik ma'nosi, yasalishi; fe'l va sifatga xos xususiyatlari: (otlashish, shuningdek, tuslanish, zamon ifodalash xususiyatlari). Harakat nomi, uning grammatik xususiyatlari, yasalishi; fe'lga va otga xos xususiyatlari.

Fe'lning yasalishi (affiksatsiya va kompozitsiya usullari bilan fe'l yasash).

Fe'lning tuzilish jihatdan turlari: sodda va qo'shma fe'llar. Juft fe'llarning o'ziga xos xususiyatlari. Fe'lning modal ma'no ifodalovchi shakllari: sintetik va analitik shakllari. Ko'makchi fe'llar. To'liqsiz fe'l.

Ravish. Ravishning leksik-grammatik xususiyatlari. Ravishlarning ma'no

turlari: holat, miqdor-daraja, payt, o'rin sabab, maqsad ravishlari. Ravishlarda daraja (oddiy, qiyosiy, orttirma darajalar).

Ravishlarning yasalishi: affiksatsiya va kompozitsiya usullari bilan ravish yasash. Ravishlarning tuzilish jihatdan turlari: sodda, qo'shma, juft va takroriy ravishlar.

Ko'makchilar. Ularning grammatik xususiyatlari, turlari: asl ko'makchilar, ot ko'makchilar, fe'l ko'makchilar, Ko'makchi va kelishik qo'shimchalari. Ko'makchi otlar.

Bog'lovchilar. Ularning grammatik xususiyatlari. Bog'lovchilarning qo'llanishiga ko'ra turlari: yakka bog'lovchilar va takroriy bog'lovchilar. Grammatik ma'no va vazifalariga ko'ra bog'lovchilarning turlari: teng bog'lovchilar (biriktiruvchi, zidlovchi, ayiruvchi); ergashtiruvchi bog'lovchilar (aniqlov, sabab, shart va to'siqsizlik, chog'ishtiruv - o'xshatish bog'lovchilari.)

Yuklamalar. Yuklamalarning grammatik xususiyatlari. Yuklamalarniig tuzilishiga ko'ra turlari: so'z yuklamalar va affiks yuklamalar. Yuklamalarning ma'no turlari: so'roq va taajjub, kuchaytiruv va ta'kid, ayiruv va chegaralov, aniqlov, gumon, inkor yuklamalari.

Modal so'zlar, ularning ma'no va grammatik xususiyatlari, sintaktik vazifalari.

Undovlar. Ularning grammatik xususiyatlari. Undovlarning otlashishi, sintaktik vazifasi. Undovlarning turlari: his-hayajon (emotsional) va buyruq-xitob undovlari.

Taqlid so'zlar. Ularning grammatik xususiyatlari, otlashishi, taqlid so'zlarning sintaktik vazifasi; turlari: tovushga taqlid va shu'la-harakatga taqlid so'zlar.

12-Modul. Sintaksis

12-mavzu. Sintaksis haqida umumiy ma'lumot. So'z birikmasi, gap bo'lagi va gap sintaksisning tekshirish obyekti sifatida. Gapda so'zlarning o'zaro bog'lanishi; teng va ergash bog'lanish haqida umumiy ma'lumot. Ergash bog'lanish so'z birikmasini hosil qiluvchi sintaktik munosabat ekanligi.

So'z birikmasi. So'z birikmasining tuzilishi va grammatik ma'nolari. Birikma tarkibidagi so'zlarning aloqa turlari: boshqaruv, bitishuv, moslashuv. So'z birikmalarining turlari: hokim so'zning qaysi so'z

turkumidan ekanligiga ko'ra turlari (otli, fe'lli, ravishli, sifatli, modal so'zli birikmalar). Tobe so'zning sintaktik vazifasiga ko'ra turlari (to'ldiruvchili, aniqlovchili, holli so'z birikmalari). Tuzilishiga ko'ra turlari: sodda so'z birikmalari, murakkab so'z birikmalari.

Gap. Gap - kommunikativ (aloqa) birlik sifatida. Ifoda maqsadiga ko'ra gap turlari: darak, so'roq, buyruq gaplar. His-hayajoniga ko'ra turlari: his-hayajonli (undov) gaplar, his-hayajonsiz gaplar, ularning turlari (darak-undov, so'roq-undov, buyruq-undov gaplar).

Gap bo'laklari haqida umumiy ma'lumot. Ega va kesim (bosh bo'laklar) ikki sostavli gaplarni shakllantiruvchi predikativ birliklar ekanligi. Ega va uning ifodalanishi. Kesim, uning ifodalanishi, tiplari: fe'l-kesim va ot-kesim; sodda va tarkibli kesim. Ega bilan kesimning orasida tirening ishlatilishi.

Gapning ikkinchi darajali bo'laklari (to'ldiruvchi, aniqlovchi, hol). To'ldiruvchi va uning ifodalanishi. Vositasiz va vositali to'ldiruvchilar, ularning shakllanishi. Aniqlovchi va uning ifodalanishi. Sifatlovchi, qaratqich va izohlovchilar aniqlovchining turlari ekanligi. Hol va uning ifodalanishi, turlari: ravish holi, miqdor-daraja holi, payt holi, o'rin holi, sabab holi va maqsad holi. Gap bo'laklarining joylashish tartibi. Inversiya.

Gapning uyushiq bo'laklari; uyushishning ifoda vositalari: sanash ohangi va teng bog'lovchilar. Uyushiq bo'lakli gaplarda umumiy va umumlashtiruvchi birliklarning qo'llanishi. Uyushiq bo'lakli gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi.

Gapning ajratilgan bo'laklari, ularning ajratilish sabablari. Ajratilgan bo'laklarning turlari: ajratilgan ega, ajratilgan kesim, ajratilgan aniqlovchi (ajratilgan sifatlovchi, ajratilgan qaratqich, ajratilgan izohlovchi), ajratilgan to'ldiruvchi, ajratilgan hol. Ajratilgan bo'lakli gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi.

Gap bo'laklari sanalmaydigan birliklar (so'z va birikmalar) haqida ma'lumot: undalma, kirish so'z, kirish birikma va kiritma gaplar; ularning boshqa gap bo'laklari bilan grammatik jihatdan bog'lanmaslik va o'ziga xos ohang xususiyatlari. Ularda tinish belgilarining ishlatilishi.

Bir bosh bo'lakli gaplar, ularning tiplari: egasiz va kesimsiz bir bosh bo'lakli gaplar. Egasiz bir bosh bo'lakli gap turlari (egasi topiladigan va egasi topilmaydigan gaplar). Egasi topiladigan gaplar: shaxsi aniq, shaxsi noaniq, shaxsi umumlashgan gaplar. Egasi topilmaydigan - shaxssiz gaplar. Kesimsiz bir bosh bo'lakli gap - atov (yoki nominativ) gaplar va infinitiv gaplar

ekanligi.

Bo'laklarga ajralmaydigan gaplar (so'z-gaplar), ularning o'ziga xos xususiyatlari. To'liq va to'liqsiz gaplar. To'liqsiz gaplarning tuzilish va qo'llanish xususiyatlari.

Qo'shma gap. Qo'shma gap haqida umumiy ma'lumot. Komponent (qism)larning birikish usuliga ko'ra qo'shma gap turlari: bog'langan qo'shma gap, ergashgan (ergash gapli) qo'shma gap, bog'lovchisiz qo'shma gap.

Bog'langan qo'shma gap. Bog'langan qo'shma gap qismlarining mazmun munosabati. Komponent (qism)lar orasidagi teng aloqa bog'langan qo'shma gap qismlarining o'zaro bog'lanish usuli ekanligi. Teng bog'lovchilar, teng bog'lovchi vazifasidagi ayrim yuklamalar, "bo'lsa", "esa" so'z shakllari bog'langan qo'shma gap qismlarini bog'lovchi vositalar ekanligi. Bog'langan qo'shma gap qismlari (komponentlari) orasida tinish belgilarining ishlatilishi.

Ergashgan qo'shma gap. Ergashgan qo'shma gap - bosh va ergash gaplarning tobelik munosabati asosida vujudga keladigan sintaktik birlik sifatida. Bosh va ergash gap, ularning o'ziga xos xususiyatlari. Ergashtruvchi bog'lovchilar, shu vazifadagi ayrim yuklamalar, ko'makchilar, nisbiy so'zlar, turli fe'l shakllari (fe'lning shart, buyruq-istak shakllari. shuningdek, ravishdosh, sifatdosh va to'liqsiz fe'l ergash gapni bosh gapga bog'lovchi vositalar ekanligi.

Ergashgan qo'shma gapning turlari: ega ergash gapli qo'shma gap, kesim ergash gapli qo'shma gap, to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap, aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap, ravish ergash gapli qo'shma gap, daraja-miqdor ergash gapli qo'shma gap, payt ergash gapli qo'shma gap, o'rin ergash gapli qo'shma gap, sabab ergash gapli qo'shma gap, o'xshatish ergash gapli qo'shma gap, shart ergash gapli qo'shma gap, to'siqsiz ergash gapli qo'shma gap, natija ergash gapli qo'shma gap. Bunday gaplarda ergash gapning bosh gapdagi biror bo'lakni (qismni) yoki butun bir bosh gapni izohlash xususiyati. Ergashgan qo'shma gap komponentlari orasida tinish belgilarining ishlatilishi.

Bog'lovchisiz qo'shma gap. Intonatsiya (ohang) bog'lovchisiz qo'shma gap komponentlarini o'zaro bog'lovchi vosita ekanligi. Bog'lovchisiz qo'shma gap qismlarining birikish usullari (sanash va tobelanish ohanglari).

Bog'lovchisiz qo'shma gap tarkibidagi komponentlarning mazmun munosabati. Bog'lovchisiz qo'shma gap turlari: bir tipdagi va turli tipdagi komponentlardan tuzilgan bog'lovchisiz qo'shma gaplar. Bog'lovchisiz

qo'shma gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi.

Murakkab qo'shma gap. Murakkab qo'shma gap uch va undan ortiq komponentlarning mazmun va ohang jihatdan bog'lanishidan tuzilgan sintaktik birlik sifatida. Murakkab qo'shma gaplarning turlari: 1) bog'langan qo'shma gap toifasidagi (bog'lanish yo'li bilan tuzilgan) murakkab qo'shma gaplar; 2) ergashgan qo'shma gap toifasidagi (ergashish yo'li bilan tuzilgan) murakkab qo'shma gaplar: a) bir necha ergash gapli murakkab qo'shma gaplar; b) bir necha bosh gapli murakkab qo'shma gaplar; 3) bog'lovchisiz qo'shma gap toifasidagi (bog'lovchi vositalarsiz, ohang orqali tuzilgan) murakkab qo'shma gaplar; 4) aralash tipda tuzilgan murakkab qo'shma gaplar. Murakkab (ko'p komponentli) qo'shma gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi.

13-MODUL. Matn va uning xususiyati

28-mavzu. Matnning ta'rifi va tasnifi. Matnning xususiyatlari. Matnning qurilishi. Matni shakllantiruvchi vositalar Matnning ta'rifi . Matnning tasnifi . Matnning xususiyatlari. Matnning qurilishi. Matni shakllantiruvchi vositalar.

14-Modul. Punktatsiya (ishorat qoidalari)

29-mavzu. O'zga gap va undan nutqda foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari. O'zga gap turlari: ko'chirma gapli qurilma, o'zlashtirma gap. Ko'chirma gapli qurilmaning tarkibiy qismlari: muallif gapi va ko'chirma gap, ularning o'zaro bog'lanishi. Ko'chirma gapning muallif gapiga nisbatan prepozitiv, postpozitiv va inpozitiv holatlarda qo'llana olishi ko'chirma gapli qurilmalarning o'ziga xos xususiyati ekanligi. O'zlashtirma gap, uning o'ziga xos xususiyatlari. Ko'chirma gapli qurilmalarda tinish belgilarining ishlatilishi. Ko'chirma gapli qurilmalarni o'zlashtirma gapga aylantirishning o'ziga xos xususiyatlari

Ona tili punktatsiyasining asosiy tamoyillari (mantiqiy-grammatik tamoyil, uslubiy tamoyil, differentsiatsiya tamoyili). Ona tilida tinish belgilari va ularning tasnifi; tinish belgilarining qo'llanish o'rinlari.

15-Modul. Uslubiyat va uslubshunoslik.

29-mavzu. Nutq uslublari haqida ma'lumot.

30-mavzu. Uslubiyat turlari: leksik, fonetik va grammatik uslubiyat haqida.

III. Amaliy mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Til ijtimoiy, doim o'zgarib, rivojlanib turuvchi hodisadir. O'zbek tili - O'zbekiston Respublikasining Davlat tili ekanligi. Hozirgi o'zbek adabiy tilining tuzilish uzvlari (elementlari): tovushlar tizimi, leksikasi (yoki lug'at tarkibi), grammatik qurilishi. Milliy va adabiy til. O'zbek adabiy tili va uning tayanch dialekti (lahjasi). Adabiy tilning o'g'zaki va yozma shakllari.

Tilning paydo bo'lishi, tillarning taraqqiyoti, tillarning tasnifi.

2. Fonetika haqida umumiy ma'lumot, uning nutq tovushlarini o'rganadigan soha ekanligi. Hozirgi zamon ona tilining fonetik va fonologik tizimi (sistemi) haqida ma'lumot. Ona tilining fonetik vositalari: nutq tovushlari, urg'u, ohang (intonatsiya). Fonema, uning so'z ma'nosini farqlashdagi roli. Hozirgi ona tilining fonemalari. Nutq a'zolari va ularning vazifasi. Nutq apparati. Artikulyatsiya. Artikulyatsiya o'rni va artikulyatsiya usuli. Fonetik akustika, tovush balandligi, kuchi, tembri, tempi va cho'ziqligi.

3. Ona tilining vokalizmi va konsonantizmi.

4. Nutqning asosiy fonetik birliklari: fraza (jumla), takt (sintagma), fonetik so'z, bo'g'in, tovush. Urg'u va uning turlari: so'z urg'usi (leksik urg'u), gap urg'usi (mantiqiy urg'u); bog'liq va erkin urg'u. Urg'u olmaydigan birliklar. Urg'uning so'z ma'nosini farqlashdagi roli.

5. Nutq jarayonida tovushlarning o'zgarish xususiyatlari: kombinator o'zgarishlar (assimilyatsiya, dissimilyatsiya, metateza), pozitsion o'zgarishlar.

6. Orfoepiya haqida umumiy ma'lumot. Hozirgi ona adabiy tilining orfoepik me'yorlari, unlilar orfoepiyasi, ayrim undoshlar orfoepiyasi, ayrim grammatik shakllar orfoepiyasi. Ayrim orfoepik me'yorlarning imlo qoidalariga (orfografik me'yorlarga) mos kelmaslik hollari.

7. Ona tili grafikasi (yozuv tizimi) haqida ma'lumot. Harf tilning asosiy grafik vositasi ekanligi. Tovush va harf. Alifbo (alfavit).

8. Ona tili imlosi va uning asosiy tamoyil(prinsip)lari; morfologik, fonetik, an'anaviy-etimologik, differensiyalash, grafik tamoyillar. Morfologik tamoyilning asosiy va yetakchi tamoyil ekanligi.

9. Ona tili imlosining asosiy qoidalari: ayrim harflar, o'zak-negiz va qo'shimchalar, qo'shma so'zlar imlosi; bo'g'in ko'chirish, bosh harflarning yozilish qoidalari.

10. Leksika (lugʻat tarkibi) va leksikologiya haqida umumii maʼlumot. Leksema va soʻz, ularning oʻzaro farqlari. Soʻzning leksik va grammatik maʼnosi. Semema, sema. Bir maʼnoli va koʻp maʼnoli soʻzlar. Soʻzning oʻz va koʻchma maʼnosi.

11. Maʼno koʻchirishning asosiy turlari; metafora, metonimiya, sinekdoxa, funksiyadoshlik (maʼnoning vazifaga koʻra koʻchishi; maʼnoning torayishi va kengayishi).

12. Ona tilida soʻzlarning shakl va maʼno munosabatlariga koʻra turlari haqida maʼlumot. Omonimlar, ularning koʻp maʼnoli soʻzlardan (polisemantizmlardan) farqi. Sinonimlar (maʼnodosh soʻzlar) va sinonimiya qatori. Antonimlar. Paronimlar. Omonim, sinonim, antonim va paronimlarning asosiy turlari va nutqda qoʻllanish xususiyatlari.

13. Tarixiy shakllanish jihatdan hozirgi ona tili leksikasi: Hozirgi ona tili leksikasining ijtimoiy-dialektal tarkibi: umumxalq leksikasi; dialektal leksika-dialektizmlar; kasb-hunar leksikasi; termin va terminologik leksikasi (atamalar leksikasi); jargon va argolar.

14. Ona tilining nafaol leksikasi, neologizmlar (yangi paydo boʻlgan soʻzlar). Hissiy-taʼsiriyl jihatdan ona tili leksikasi; umumisteʼmoldagi hissiy-taʼsiriyl boʻyoqsiz va boʻyoqdor soʻzlar.

15. Frazologiya haqida maʼlumot. Frazema til va nutq birligi sifatida. Frazemalarning maʼno xususiyatlariga koʻra asosiy belgilari va turlari.

16. Leksikografiya haqida umumiy maʼlumot. Lugʻatlar va ularning tiplari: ensiklopedik (qomusiy) va lingvistik (yoki filologik) lugʻatlar. Bir tilli va koʻp tilli lingvistik lugʻatlar. Bir tilli lingvistik lugʻatlarning tiplari.

17. Morfemika va morfema haqida umumiy maʼlumot. Morfema va uning turlari: oʻzak morfema va affiksial (qoʻshimcha) morfema. Affiksial morfemalarning turlari: soʻz yasovchi, lugʻaviy shakl yasovchi, sintaktik shakl yasovchi affikslar. Affiksial morfemalarning tuzilishiga koʻra turlari: sodda affikslar va murakkab affikslar.

18. Tub va yasama soʻzlar. Soʻz yasalishi (derivatsiya) haqida maʼlumot. Ona tilida soʻz yasash usullari: affiksatsiya, kompozitsiya, semantik, fonetik, abbreviatsiya. Affiksatsiya va kompozitsiya usullari - oʻzbek tilida soʻz yasashning eng asosiy usullari ekanligi.

19. Grammatika haqida umumiy maʼlumot. Soʻzning grammatik maʼnosi va grammatik shakli. Soʻzlarning sintetik, analitik, juft va takroriy, aralash.

hamda nol ko'rsatkichli shakllari. Grammatik kategoriya haqida umumiy ma'lumot. Grammatik kategoriya, grammatik ma'no va ularni ifoda qiluvchi vositalar tizimi ekanligi. Morfologiya va sintaksis grammatikaning qismlari ekanligi.

20. Morfologiya haqida umumiy ma'lumot. Morfologiya grammatikaning so'z turkumlari va shu turkumlarga xos kategorial, nokategorial shakllar tizimini, so'zning birikish vaqtidagi o'zgarishini tekshiradigan bo'limi ekanligi. So'zning morfologik tuzilishi so'z shaklining qismlaridan (shakl yasash uchun asos bo'luvchi hamda shakl hosil qiluvchi va so'z o'zgartuvchi affikslardan) iborat ekanligi.

21. Ona tilida so'z turkumlari va ularni ajratish tamoyillari haqida umumiy ma'lumot. Hozirgi ona tilida so'zlarning ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ravish, ko'makchi, bo'g'lovchi, yuklama, modal so'z, undov so'z, taqlid so'z turkumlariga ajratilishi.

22. Ot. Otning leksik-grammatik xususiyatlari. Otning ma'no turlari: atoqli va turdosh ot, aniq va mavhum, yakka va jamlovchi otlar.

23. Otlarda kelishik kategoriyasi. Otlarning yasalishi: affiksatsiya, kompozitsiya, abbreviatsiya usullari bilan ot yasash. Otlarda modal forma yasalishi. Otlarning tuzilish jihatdan turlari: sodda, qo'shma, qisqartma, juft otlar.

24. Sifat. Sifatning leksik-grammatik xususiyatlari. Belgini darajalab ko'rsatish olishi - sifat darajalari: oddiy, qiyosiy va ortirma daraja. Sifatlarning otlashishi.

25. Sifatlarning yasalishi: affiksatsiya va kompozitsiya usullari bilan sifat yasash. Sifatlarda modal forma yasalishi. Sifatlarning tuzilish jihatdan turlari: sodda, qo'shma, birikmali va juft sifatlar.

26. Son. Sonning leksik-grammatik xususiyatlari, morfologik belgilari, sintaktik vazifasi. Sonlarning numerativ (sanoq) so'zlar bilan qo'llanishi. Sonlarning otlashish xususiyatlari.

27. Sonning ma'no turlari: miqdor son va tartib son. Miqdor son turlari: sanoq, dona, chama, jamlovchi va taqsim sonlar. Butun son va kasr son, kasrli son. Sonning tuzilish jihatdan turlari: sodda, qo'shma, juft, takroriy sonlar.

28. Olmosh. Olmoshning grammatik ma'nosi, boshqa so'z turkumlariga

morfologik ekvivalentligi (mosligi); otlashish xususiyatlari, gapdagi vazifasi.

29.Olmoshlarning ma'no turlari: kishilik, o'zlik, ko'rsatish olmoshlari.

30.So'roq, belgilash, gumon, bo'lishsizlik olmoshlari. Olmoshning tuzilish jihatdan turlari: sodda, qo'shma, juft, takroriy olmoshlar.

31.Fe'l. Fe'lning leksik-grammatik xususiyatlari (leksik, morfologik belgilari, sintaktik vazifalari). Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar, bo'lishsizlik ma'nosining ifodalanishi. Fe'l nisbat (daraja)lari: aniq, o'zlik, majhullik, birgalik, orttirma nisbatlarining grammatik ma'nosi va shakllari.

32.Fe'l mayllari (xabar mayli, shart va buyruq-istak mayli), ularning o'ziga xos xususiyatlari.

33.Fe'l zamonlari, ularning turlari (o'tgan, hozirgi va kelasi zamon fe'llari), o'tgan zamon fe'lining turlari: yaqin o'tgan zamon fe'li, uzoq o'tgan zamon fe'li, o'tgan zamon hikoya fe'li, o'tgan zamon davom fe'li, o'tgan zamon maqsad fe'li. Hozirgi zamon fe'lining turlari: Hozirgi-kelasi zamon fe'li, hozirgi zamon davom fe'li, Kelasi zamon fe'lining turlari: kelasi zamon gumon fe'li, kelasi zamon maqsad fe'li.

34.Fe'llarning tuslanishi. Shaxs-son (yoki tuslovchi) affikslar. Ularning turlari: 1-guruh, 2-guruh, 3-guruh tuslovchilari; ularning qo'llanish xususiyatlari.

35.Fe'lning vazifadosh shakllari - ma'lum bir sintaktik vazifa bajarishga mos shakllari: sof fe'l, ravishdosh, sifatdosh, harakat nomi. Sof fe'l, uning kesim vazifasini bajarishga moslashganligi. Ravishdosh, uning grammatik ma'nosi, yasalishi; fe'l va ravishga xos xususiyatlari; Tuslanadigan va tuslanmaydigan ravishdoshlar. Sifatdosh uning grammatik ma'nosi, yasalishi; fe'l va sifatga xos xususiyatlari: (otlashish, shuningdek, tuslanish, zamon ifodalash xususiyatlari). 36.Harakat nomi, uning grammatik xususiyatlari, yasalishi; fe'lga va otga xos xususiyatlari.

37.Fe'lning yasalishi (affiksatsiya va kompozitsiya usullari bilan fe'l yasash).

38.Fe'lning tuzilish jihatdan turlari: sodda va qo'shma fe'llar. Juft fe'llarning o'ziga xos xususiyatlari. Fe'lning modal ma'no ifodalovchi shakllari: sintetik va analitik shakllari. Ko'makchi fe'llar. To'liqsiz fe'l.

39.Ravish. Ravishning leksik-grammatik xususiyatlari. Ravishlarning ma'no turlari: holat, miqdor-daraja, payt, o'rin sabab, maqsad ravishlari. Ravishlarda daraja (oddiy, qiyosiy, orttirma darajalar).

40. Ravishlarning yasalishi: affiksatsiya va kompozitsiya usullari bilan ravish yasash. Ravishlarning tuzilish jihatdan turlari: sodda, qo'shma, juft va takroriy ravishlar.

41. Ko'makchilar. Ularning grammatik xususiyatlari, turlari: asl ko'makchilar, ot ko'makchilar, fe'l ko'makchilar, Ko'makchi va kelishik qo'shimchalari. Ko'makchi otlar.

42. Bog'lovchilar. Ularning grammatik xususiyatlari. Bog'lovchilarning qo'llanishiga ko'ra turlari: yakka bog'lovchilar va takroriy bog'lovchilar. Grammatik ma'no va vazifalariga ko'ra bog'lovchilarning turlari: teng bog'lovchilar (biriktiruvchi, zidlovchi, ayiruvchi); ergashtiruvchi bog'lovchilar (aniqlov, sabab, shart va to'siqsizlik, chog'ishtiruv - o'xshatish bog'lovchilari.)

43. Yuklamalar. Yuklamalarning grammatik xususiyatlari. Yuklamalarniig tuzilishiga ko'ra turlari: so'z yuklamalar va affiks yuklamalar. Yuklamalarning ma'no turlari: so'roq va taajjub, kuchaytiruv va ta'kid, ayiruv va chegaralov, aniqlov, gumon, inkor yuklamalari.

44. Modal so'zlar, ularning ma'no va grammatik xususiyatlari, sintaktik vazifalari.

45. Undovlar. Ularning grammatik xususiyatlari. Undovlarning otlashishi, sintaktik vazifasi. Undovlarning turlari: his-hayajon (emotsional) va buyruq-xitob undovlari.

46. Taqlid so'zlar. Ularning grammatik xususiyatlari, otlashishi, taqlid so'zlarning sintaktik vazifasi; turlari: tovushga taqlid va shu'la-harakatga taqlid so'zlar.

47. Sintaksis haqida umumiy ma'lumot. So'z birikmasi, gap bo'lagi va gap sintaksisning tekshirish obyekti sifatida. Gapda so'zlarning o'zaro bog'lanishi; teng va ergash bog'lanish haqida umumiy ma'lumot. Ergash bog'lanish so'z birikmasini hosil qiluvchi sintaktik munosabat ekanligi.

48. So'z birikmasi. So'z birikmasining tuzilishi va grammatik ma'nolari. Birikma tarkibidagi so'zlarning aloqa turlari: boshqaruv, bitishuv, moslashuv. So'z birikmalarining turlari: hokim so'zning qaysi so'z turkumidan ekanligiga ko'ra turlari (otli, fe'lli, ravishli, sifatli, modal so'zli birikmalar). Tobe so'zning sintaktik vazifasiga ko'ra turlari (to'ldiruvchili, aniqlovchili, holli so'z birikmalari). Tuzilishiga ko'ra turlari: sodda so'z birikmalari, murakkab so'z birikmalari.

49.Gap. Gap - kommunikativ (aloqa) birlik sifatida. Ifoda maqsadiga ko'ra gap turlari: darak, so'roq, buyruq gaplar. His-hayajoniga ko'ra turlari: his-hayajonli (undov) gaplar, his-hayajonsiz gaplar, ularning turlari (darak-undov, so'roq-undov, buyruq-undov gaplar).

50.Gap bo'laklari haqida umumiy ma'lumot. Ega va kesim (bosh bo'laklar) ikki sostavli gaplarni shakllantiruvchi predikativ birliklar ekanligi. Ega va uning ifodalanishi. Kesim, uning ifodalanishi, tiplari: fe'l-kesim va ot-kesim; sodda va tarkibli kesim. Ega bilan kesimning orasida tirening ishlatilishi.

51.Gapning ikkinchi darajali bo'laklari (to'ldiruvchi, aniqlovchi, hol). To'ldiruvchi va uning ifodalanishi. Vositasiz va vositali to'ldiruvchilar, ularning shakllanishi. Aniqlovchi va uning ifodalanishi. Sifatlovchi, qaratqich va izohlovchilar aniqlovchining turlari ekanligi. Hol va uning ifodalanishi, turlari: ravish holi, miqdor-daraja holi, payt holi, o'rin holi, sabab holi va maqsad holi. Gap bo'laklarining joylashish tartibi. Inversiya.

52.Gapning uyushiq bo'laklari; uyushishning ifoda vositalari: sanash ohangi va teng bog'lovchilar. Uyushiq bo'lakli gaplarda umumiy va umumlashtiruvchi birliklarning qo'llanishi. Uyushiq bo'lakli gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi.

53.Gapning ajratilgan bo'laklari, ularning ajratilish sabablari. Ajratilgan bo'laklarning turlari: ajratilgan ega, ajratilgan kesim, ajratilgan aniqlovchi (ajratilgan sifatlovchi, ajratilgan qaratqich, ajratilgan izohlovchi), ajratilgan to'ldiruvchi, ajratilgan hol. Ajratilgan bo'lakli gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi.

54.Gap bo'laklari sanalmaydigan birliklar (so'z va birikmalar) haqida ma'lumot: undalma, kirish so'z, kirish birikma va kiritma gaplar; ularning boshqa gap bo'laklari bilan grammatik jihatdan bog'lanmaslik va o'ziga xos ohang xususiyatlari. Ularda tinish belgilarining ishlatilishi.

55.Bir bosh bo'lakli gaplar, ularning tiplari: egasiz va kesimsiz bir bosh bo'lakli gaplar. Egasiz bir bosh bo'lakli gap turlari (egasi topiladigan va egasi topilmaydigan gaplar). Egasi topiladigan gaplar: shaxsi aniq, shaxsi noaniq, shaxsi umumlashgan gaplar. Egasi topilmaydigan - shaxssiz gaplar. Kesimsiz bir bosh bo'lakli gap - atov (yoki nominativ) gaplar va infinitiv gaplar ekanligi.

56.Bo'laklarga ajralmaydigan gaplar (so'z-gaplar), ularning o'ziga xos xususiyatlari. To'liq va to'liqsiz gaplar. To'liqsiz gaplarning tuzilish va

qo'llanish xususiyatlari.

57. Qo'shma gap. Qo'shma gap haqida umumiy ma'lumot. Komponent (qism)larning birikish usuliga ko'ra qo'shma gap turlari: bog'langan qo'shma gap, ergashgan (ergash gapli) qo'shma gap, bog'lovchisiz qo'shma gap.

58. Bog'langan qo'shma gap. Bog'langan qo'shma gap qismlarining mazmun munosabati. Komponent (qism)lar orasidagi teng aloqa bog'langan qo'shma gap qismlarining o'zaro bog'lanish usuli ekanligi. Teng bog'lovchilar, teng bog'lovchi vazifasidagi ayrim yuklamalar, "bo'lsa", "esa" so'z shakllari bog'langan qo'shma gap qismlarini bog'lovchi vositalar ekanligi. Bog'langan qo'shma gap qismlari (komponentlari) orasida tinish belgilarining ishlatilishi.

59. Ergashgan qo'shma gap. Ergashgan qo'shma gap - bosh va ergash gaplarning tobelik munosabati asosida vujudga keladigan sintaktik birlik sifatida. Bosh va ergash gap, ularning o'ziga xos xususiyatlari. Ergashtruvchi bog'lovchilar, shu vazifadagi ayrim yuklamalar, ko'makchilar, nisbiy so'zlar, turli fe'l shakllari (fe'lning shart, buyruq-istak shakllari. shuningdek, ravishdosh, sifatosh va to'liqsiz fe'l ergash gapni bosh gapga bog'lovchi vositalar ekanligi.

60. Ergashgan qo'shma gapning turlari: ega ergash gapli qo'shma gap, kesim ergash gapli qo'shma gap, to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap, aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap, ravish ergash gapli qo'shma gap, daraja-miqdor ergash gapli qo'shma gap, payt ergash gapli qo'shma gap, o'rin ergash gapli qo'shma gap, sabab ergash gapli qo'shma gap, o'xshatish ergash gapli qo'shma gap, shart ergash gapli qo'shma gap, to'siqsiz ergash gapli qo'shma gap, natija ergash gapli qo'shma gap. Bunday gaplarda ergash gapning bosh gapdagi biror bo'lakni (qismni) yoki butun bir bosh gapni izohlash xususiyati. Ergashgan qo'shma gap komponentlari orasida tinish belgilarining ishlatilishi.

61. Bog'lovchisiz qo'shma gap. Intonatsiya (ohang) bog'lovchisiz qo'shma gap komponentlarini o'zaro bog'lovchi vosita ekanligi. Bog'lovchisiz qo'shma gap qismlarining birikish usullari (sanash va tobelanish ohanglari).

62. Bog'lovchisiz qo'shma gap tarkibidagi komponentlarning mazmun munosabati. Bog'lovchisiz qo'shma gap turlari: bir tipdagi va turli tipdagi komponentlardan tuzilgan bog'lovchisiz qo'shma gaplar. Bog'lovchisiz qo'shma gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi.

63. Murakkab qo'shma gap. Murakkab qo'shma gap uch va undan ortiq komponentlarning mazmun va ohang jihatdan bog'lanishidan tuzilgan

sintaktik birlik sifatida. Murakkab qo'shma gaplarning turlari: 1) bog'langan qo'shma gap toifasidagi (bog'lanish yo'li bilan tuzilgan) murakkab qo'shma gaplar; 2) ergashgan qo'shma gap toifasidagi (ergashish yo'li bilan tuzilgan) murakkab qo'shma gaplar: a) bir necha ergash gapli murakkab qo'shma gaplar; b) bir necha bosh gapli murakkab qo'shma gaplar; 3) bog'lovchisiz qo'shma gap toifasidagi (bog'lovchi vositalarsiz, ohang orqali tuzilgan) murakkab qo'shma gaplar; 4) aralash tipda tuzilgan murakkab qo'shma gaplar. Murakkab (ko'p komponentli) qo'shma gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi.

64. Matnning ta'rifi va tasnifi. Matnning xususiyatlari. Matnning qurilishi. Matni shakllantiruvchi vositalar Matnning ta'rifi. Matnning tasnifi. Matnning xususiyatlari. Matnning qurilishi. Matni shakllantiruvchi vositalar.

65. O'zga gap va undan nutqda foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari. O'zga gap turlari: ko'chirma gapli qurilma, o'zlashtirma gap. Ko'chirma gapli qurilmaning tarkibiy qismlari: muallif gapi va ko'chirma gap, ularning o'zaro bog'lanishi. Ko'chirma gapning muallif gapiga nisbatan prepozitiv, postpozitiv va inpozitiv holatlarda qo'llana olishi ko'chirma gapli qurilmalarning o'ziga xos xususiyati ekanligi. O'zlashtirma gap, uning o'ziga xos xususiyatlari. Ko'chirma gapli qurilmalarda tinish belgilarining ishlatilishi. Ko'chirma gapli qurilmalarni o'zlashtirma gapga aylantirishning o'ziga xos xususiyatlari

66. Ona tili punktuatsiyasining asosiy tamoyillari (mantiqiy-grammatik tamoyil, uslubiy tamoyil, differentsiatsiya tamoyili). Ona tilida tinish belgilari va ularning tasnifi; tinish belgilarining qo'llanish o'rinlari.

67. Nutq uslublari haqida ma'lumot.

68. Uslubiyat turlari: leksik, fonetik va grammatik uslubiyat haqida.

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan topshiriqlar:

1. Ona tili va uning jamiyatda tutgan o'rni.
2. Ona tilining o'rganilish darajasi.
3. Tilshunoslik fanining boshqa fanlar tizimidagi o'rni, ona tilining o'rganilish darajasi.
4. Tilning paydo bo'lishi haqidagi nazariyalar. Tillarning taraqqiyoti.
5. Dunyo tillarining geneologik va morfologik tasnifi.
6. Tilshunoslikning sohalari: etimologiya, pragmatika, lingvopoetika,

semasiologiya, matn lingvistikasi

7. Fonetika va fonologiya.

8. Ona tilining unli va undosh tovushlar tizimi va ularning tasniflanishi.

9. Nutqning fonetik bo'linishi. Urg'u va uning turlari.

10. Fonetik hodisalar.

11. Ona tili yozuvi tarixi va taraqqiyoti, imlo qoidalari. Talaffuz me'yorlari.

12. So'z ma'nolari va ularning o'zgarishi, so'zlarning shakl va ma'no munosabatlariga ko'ra turlari.

13. Ona tili lug'at tarkibining ma'no jihatdan tavsiflanishi.

14. Lug'at tarkibidagi so'zlarning kelib chiqishi jihatidan tavsiflanishi.

15. Lug'at tarkibining ijtimoiy guruhlar tomonidan qo'llanishi jihatidan tavsiflanishi.

16. Lug'at tarkibining faolligi yoki nafaolligi jihatidan tavsiflanishi

17. Lug'at tarkibining hissiy-ta'siriy bo'yoqdorligi jihatidan tavsiflanishi.

18. Lug'at tarkibidagi ajralmas birikmalar – frazeologik birikmalarni ma'no va tarkib jihatdan tavsiflanishi

19. Leksikografiya, lug'atlar va ularning turlari

20. Morfemika, morfema va uning turlari, so'z yasash usullari.

21. Grammatika haqida umumiy ma'lumot.

3. V.Ta'lim natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)

Ona tili fanini o'zlashtirish jarayonida talaba:

Ona tili va uning jamiyatda tutgan o'rni, ona tilining o'rganilish darajasi, tilshunoslik fanining boshqa fanlar tizimidagi o'rni, tilning paydo bo'lishi haqidagi nazariyalar, tillarning taraqqiyoti, dunyo tillarining geneologik va morfologik tasnifi, tilshunoslikning sohalari: etimologiya, pragmatika, lingvopoetika, semasiologiya, matn lingvistikasi, fonetika va fonologiya, ona tilining unli va undosh tovushlar tizimi va ularning tasniflanishi, nutqning fonetik bo'linishi, urg'u va uning turlari, fonetik hodisalar, ona tili yozuvi tarixi va taraqqiyoti, imlo qoidalari, talaffuz me'yorlari, so'z ma'nolari va ularning o'zgarishi, so'zlarning shakl va ma'no munosabatlariga ko'ra turlari, ona tili lug'at tarkibining ma'no jihatdan tavsiflanishi, lug'at tarkibidagi so'zlarning kelib chiqishi

jihatidan tavsiflanishi, lug'at tarkibining ijtimoiy guruhlar tomonidan qo'llanishi jihatidan tavsiflanishi, lug'at tarkibining faolligi yoki nofaolligi jihatidan tavsiflanishi, lug'at tarkibining hissiy-ta'siriy bo'yoqdorligi jihatidan tavsiflanishi, lug'at tarkibidagi ajralmas birikmalar, frazeologik birikmalarni ma'no va tarkib jihatidan tavsiflanishi, - leksikografiya, lug'atlar va ularning turlari, morfemika, morfema va uning turlari, so'z yasaliş usullari, so'zlarning tuzilish jihatidan turlari, so'zlarni turkumlarga ajratish tamoyillari, grammatik ma'no va grammatik shakl, ularning ifodalanish vositalari hamda usullari, grammatik ma'noning lisoniy va pragmatik omillar vositasida ifodalanishi, grammatik kategoriya va uni hosil qilish vositalari, otning ta'rifi va leksik-grammatik xususiyatlari, atoqli otlarning turlari, turdosh otlarning turlari, otlardagi son kategoriyasi, otlarning aloqa-munosabat kategoriyalari, otlarning nokategorial shakllari, otlarning yasaliş, otlarning tuzilish jihatidan turlari, sifatning ta'rifi va leksik-xususiyatlari, sifatlarning ma'no jihatidan turlari, sifatlardagi daraja kategoriyasi, sifatlarning modal shakllari, sifatlarning yasaliş, sifatlarning tuzilish jihatidan turlari, sonning ta'rifi va leksik-grammatik xususiyatlari, sonlarning ma'no jihatidan turlari, sonlarning hisob so'zlari bilan qo'llanishi, sonlarning ishlatilish jihatidan turlari, sonlarning tuzilish jihatidan turlari, olmoshning ta'rifi va grammatik xususiyatlari, olmoshlarning ma'no jihatidan turlari, olmoshlarning ishlatilish jihatiga ko'ra turlari, olmoshlarning tuzilish jihatidan turlari, fe'lning ta'rifi va leksik-grammatik xususiyatlari, fe'llarning ma'no turlari, bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar, o'timli va o'timsiz fe'llar, fe'llarning nisbat kategoriyasi, fe'llarning mayl kategoriyasi, fe'llarning zamon kategoriyasi, fe'llarning shaxs-son kategoriyasi, fe'llarning nokategorial shakllari, fe'llarning vazifa shakllari: ravishdosh, sifatdosh va harakat nomi, fe'llarning yasaliş, fe'llarning tuzilish jihatidan turlari, ravishning ta'rifi va leksik-grammatik xususiyatlari, ravishlarning ma'no turlari, ravishlarning yasaliş, yordamchi so'z turkumlarining ta'rifi, turlari va grammatik xususiyatlari, alohida olingan so'z turkumlarining ta'rifi, turlari va leksik-grammatik xususiyatlari, sintaksis va uning predmeti, sodda gaplarning turlari; murakkablashgan sodda gaplar, qo'shma gaplarning turlari, nutq uslublari va uslubiyat turlari *kabi bilimlarga, shuningdek:* ona tili lug'at tarkibini tahlil qila olish, ona tili frazeologiyasi va leksikografiyasiga ta'rif bera olish, ona tili morfemik tizimini tahlil qilish, ona tili so'z yasaliş tizimini tahlil qilish, ona tili so'z turkumlari tizimini tahlil qilish, ona tili sintaktik qurilishini farqlay olish, ona tili talaffuz, imlo va ishorat qoidalarini bayon qilish, ona tilining strukturasi va sistemasini farqlay olish, ona tili fonetik tizimi va grafikasini ta'riflay olish, ona tili lug'at tarkibini tahlil qila olish, ona tili frazeologiyasi va leksikografiyasiga ta'rif bera olish, ona tili morfemik tizimini tahlil qilish, ona tili so'z yasaliş tizimini tahlil qilish, ona tili so'z turkumlari tizimini tahlil qilish, ona tili sintaktik qurilishini farqlay olish, ona tili talaffuz, imlo va ishorat qoidalarini bayon qilish

	<p><i>ko'nikmasiga</i>; ona tilining o'rganilish darajasini bayon qila olish, tilning ijtimoiy mohiyatini tushuntira bilish, tilning paydo bo'lishi haqidagi nazariyalarni bayon qila bilish, ona tilining tovush tizimini tahlil qila olish, ona tili imlo va ishorat qoidalarini bayon qila bilish, ona tili lug'at boyligining o'ziga xos tomonlarini bayon qila olish, ona tili frazeologiyasi va leksikografiyasi haqida ma'lumot bera olish, ona tili morfem va so'z yasalish tizimi haqida ma'lumot bera olish, ona tili grammatik qurilishini tahlil qila bilish <i>malakasiiga ega bo'lishi kerak.</i></p>
4.	<p style="text-align: center;">VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ma'ruzalar; • amaliy ishlarni bajarish va xulosalash; • interfaol keys-stadilar; • blits-so'rov; • seminarlar (mantiqiy fiklash, tezkor savol-javoblar); • guruhlarda ishlash; • taqdimotlarni qilish; • individual loyihalar; • jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.
5.	<p style="text-align: center;">VII. Kreditlarni olish uchun talablar:</p> <p>Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ishni topshirish.</p>
6.	<p style="text-align: center;">Asosiy adabiyotlar:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. M.Hamroyev, D.Muhammedova, D.Shodmonqulova, X.G'ulomova, Sh.Yo'ldosheva. Ona tili (darslik). T.: "Moliya - iqtisod" 2007. 2. R.Ikromova, D.Muhamedova, M.Hamroyev. Ona tilidan mashqlar to'plami. Toshkent: TDPU. 2009. 3. M. Hamrayev. Ona tili (darslik). T.: "Metodist nashriyoti" 2024. 4. Madrim Hamrayev. Ona tili nazariyasi va amaliyoti fanidan jadvalli mashqlar to'plami. T.: "Metodist nashriyoti" 2024. <p style="text-align: center;">Qo'shimcha adabiyotlar:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Sh.Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent –"O'zbekiston" - 2016.56 B.

	<p>2. Sh.Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent –“O‘zbekiston” -2016.488 b.</p> <p>3. Sh.Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlari ta‘minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. Toshkent – “O‘zbekiston” -2016.488 b.</p> <p>4. Sh.Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. Toshkent –“O‘zbekiston” -2017.104 b.</p> <p>5. George Yule. The Study of Language. CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS. 2010.</p> <p>6. H.Jamolxonov. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. 2005, “Talqin” nashriyoti</p> <p>7. Sh.Rahmatullayev. Hozirgi adabiy o‘zbek tili. 2006,“Universitet” nashriyoti.</p> <p>8. M.Yo‘ldoshev. O‘zbek tili praktikumi (1-qism). T.: TDPU. 2005.</p> <p>9. M.Hamrayev. Ona tili fanidan lisoniy tahlil qoliplari. “Sharq” NMAK, 2015.</p> <p>10.M.Hamrayev, B.Pardayev. Ona tili. Nizomiy nomidagi TDPU, 2019.</p> <p style="text-align: center;">Axborot manbaalari:</p> <p>1.www. tdpu. uz 2. www. pedagog. uz 3. www. Ziyonet. Uz 4. www. yedu. Uz 5. tdpu-INTRANET. Ped.</p>
7.	<p>Fan dasturi Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tomonidan ishlab chiqilgan va universitet Kengashining 2024 yil “<u>30</u>” -<u>08</u> dagi qarori bilan tasdiqlangan.</p>
8.	<p>Fan/modul uchun mas’ullar va mualliflar: Amirkulova.Z M.– Termiz iqtisodiyot va servis universiteti “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim” kafedrasida dotsenti, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).</p>
9.	<p>Taqrizchilar: Bazarov. S. B – TISU, “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim” kafedrasida dots. filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD). Mustafoqulov R.B. – Termiz davlat universiteti “Boshlang‘ich ta’lim” kafedrasida dotsenti, filologiya fanlari nomzodi.</p>

